

Marek Sikorski

POJĘCIE I ISTOTA UMIEJĘTNOŚCI METODYCZNYCH KADRY DOWÓDCZEJ

*Wojsko bez uprawiania nauki
nie może się odznaczyć
i na nic się nie przyda.*

Szymon z Pilzna

STRESZCZENIE

W literaturze pedagogicznej umiejętności metodyczne są interpretowane w sposób dość różnorodny. Najczęściej opisuje się je z pozycji ogólnopedagogicznych i dydaktycznych, znacznie rzadziej od strony metodologicznego czy metodycznego przygotowania nauczycieli.

Każdy dowódca jest nie tylko organizatorem i realizatorem wszelkich oddziaływań na podwładnych, ale także nauczycielem, instruktorem i wychowawcą. Ze względu na funkcje, jakie pełni, nie tylko naucza, ale także kształtuje poglądy i postawy. Dodając do tego specyfikę szkolenia w jednostkach marynarki wojennej oraz wymogi dyscypliny i gotowości bojowej, może się okazać, że w pełni uzasadnione jest umacnianie i rozwijanie odpowiednio wyspecjalizowanych nauk humanistycznych, ukierunkowanych na kształtowanie umiejętności metodycznych dowódców. W obszarze ich zainteresowań powinny znaleźć się wszystkie zagadnienia pedagogiczne, psychologiczne, socjologiczne oraz z teorii komunikowania społecznego i obszaru dydaktyki innowacyjnej, które umożliwią kadrze dowódczej funkcjonowanie w ciągle zmieniającej się rzeczywistości szkoleniowej.

Współczesne pole walki wymaga wszechstronnego przygotowania żołnierzy do prowadzenia działań militarnych i niemilitarnych, zarówno na terytorium kraju, jak i poza jego granicami. Szeroki zakres wiedzy, jaki musi opanować każdy żołnierz, wywołuje potrzebę ciągłego doskonalenia procesu szkolenia, szczególnie

działalności szkoleniowo-metodycznej, która ukierunkowana jest na szkolenie kadry dowódczej poprzez kształtowanie pożądanych umiejętności i nawyków¹.

Praca dydaktyczna kadry dowódczej jest w wielu przypadkach zbliżona do działalności nauczyciela w szkolnictwie cywilnym, przede wszystkim zawodowym. Równocześnie jednak warunki, w jakich te procesy przebiegają w wojsku i środowisku cywilnym, są zdecydowanie odmienne. Jeśli przy tym weźmiemy pod uwagę specyfikę szkolenia w jednostkach marynarki wojennej oraz wymogi dyscypliny i gotowości bojowej, to może się okazać, że w pełni uzasadnione jest umacnianie i rozwijanie odpowiednio wyspecjalizowanych wojskowych nauk humanistycznych, ukierunkowanych na doskonalenie umiejętności metodycznych dowódców. Wbrew różnym ograniczeniom wynikającym z odmienności szkolenia w wojsku, wiele zajęć dydaktycznych z podwładnymi, przede wszystkim tych, które odbywają się w salach wykładowych, zachowuje podobieństwo do lekcji szkolnej, ćwiczeń praktycznych w szkole zawodowej, wykładu w szkole wyższej lub zajęć seminaryjnych. Czynniki te zadecydowały o celowości prowadzenia badań dotyczących kształtowania umiejętności metodycznych kadry dowódczej marynarki wojennej.

Problematyka umiejętności metodycznych nauczyciela należy do kręgu zagadnień nie w pełni jeszcze rozpoznanych w badaniach naukowych. Rzeczywisty dorobek w tej dziedzinie, jeśli nie patrzeć na liczbę publikacji, a tylko na ich teoretyczną wartość czy przydatność praktyczną, prezentuje się raczej skromnie. Przeważają opracowania pisane z pozycji ogólnopedagogicznych i dydaktycznych, znacznie rzadziej znajdujemy w nich treści dotyczące metodologicznego czy metodycznego przygotowania nauczycieli². Podobnie przedstawia się sytuacja w literaturze dotyczącej wojska.

W literaturze pedagogicznej umiejętności często definiowane są jako sprawność posługiwania się zdobytym doświadczeniem (wiedzą, regułami, operacjami) przy wykonywaniu określonych działań³. Umiejętności określa się też jako praktyczną znajomość czegoś, biegłość w czymś albo zdolność wykonywania czegoś⁴.

---

¹ Por. *Zasady organizacji i prowadzenia działalności metodyczno-szkoleniowej w Siłach Zbrojnych RP* (projekt), Sztab Generalny WP, Generalny Zarząd Operacyjny, Warszawa 2003, s. 2.

² Zob. W. Kobyliński, *Umiejętności organizatorskie i kierownicze nauczyciela jako niezbędny składnik jego kwalifikacji zawodowych*, [w:], F. Szlosek, *Drogi i bezdroża kształcenia nauczycieli w Polsce*, Radom 1995, s. 137.

³ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998; tenże, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1995; Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1994; *Słownik psychologiczny*, red. W. Szewczyk, Warszawa 1979; *Psychologia*, red. T. Tomaszewski, Warszawa 1975.

⁴ *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, Warszawa 1992, s. 595; K. Borzęcki, *Leksykon podręczny*, Olsztyn 1994, s. 219.

Żaden z przytoczonych terminów nie określa jednak pełnej istoty tego, czym są umiejętności. Obecnie przez pojęcie umiejętności określa się najczęściej gotowość do świadomego działania, opartą na wiedzy oraz konkretnym ruchowym opanowaniu czynności. Jest to możliwość wykonania odpowiednich czynności w określonych warunkach, sprawdzona możliwość celowego działania w określonej sytuacji⁵.

T. Nowacki przyjmuje, że umiejętności ze względu na liczbę wykonywanych czynności mogą być proste lub złożone. Przykładem pierwszych jest np. czynność zapisania tematu na tablicy, a przykładem umiejętności złożonych może być narysowanie schematu bądź złożonego wykresu oraz omówienie, przeanalizowanie, porównanie itp. Ze względu na to kryterium można też wyróżnić umiejętności mieszane, czyli takie, w których po czynnościach prostych następują czynności złożone, a po nich ponownie proste.

Z uwagi na liczbę pojedynczych ruchów, wchodzących w skład jakiejś umiejętności, dzieli się je na trzy rodzaje:

- umiejętności elementarne, polegające na wykonywaniu prostych ruchów;
- umiejętności czynnościowe, polegające na wykonywaniu prostych czynności;
- umiejętności złożone, polegające na wykonywaniu zespołu czynności tworzących określoną całość⁶.

Według Z. Chlewińskiego umiejętności to konstrukt teoretyczny, oznaczający dyspozycje do efektywnego przeprowadzenia zespołu zorganizowanych czynności poznawczych lub poznawczo-motorycznych mających na celu zrealizowanie określonego, zwykle złożonego, zadania⁷. Umiejętności nie oznaczają samego zespołu czynności, ale dyspozycje, tzn. odpowiednio ukształtowane schematy czynnościowe, do podejmowania i wykonywania określonego typu czynności, a w razie potrzeby – do elastycznego ich dostosowywania do zmieniających się sytuacji zadaniowych. Umiejętności nie sprowadza się zatem tylko do mechanicznego powtarzania repertuaru poprzednio wyuczonych reakcji czy ich zespołów (nawyki, wprawa)⁸.

Zgadzając się z ogólną ideą umiejętności, można przyjąć, że jest to gotowość do skutecznego i efektywnego działania przy realizacji zadań określonego

---

⁵ *Słownik pedagogiki pracy*, red. L. Koczniewska-Zagórska, T. W. Nowacki, Z. Wiatrowski, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1986, s. 364.

⁶ Por. T. Nowacki, *Zarys psychologii pracy*, Wrocław 1977, s. 142 – 144.

⁷ Z. Chlewiński, *Kształtowanie się umiejętności poznawczych*, [w:], *Psychologia i poznanie*, red. M. Materska, T. Tyszka, Warszawa 1992, s. 161.

⁸ Tamże, s. 164 – 166.

typu, a także praktyczna zdolność dostosowania się i aranżowania sytuacji oraz warunków działania. Z jednej strony w grę wchodzi tu wiedza przedmiotowa, z drugiej czynności realizacyjne będące w powiązaniu z tymi pierwszymi. Zależności te są subtelne i wielowarstwowe, mają mniejszą lub większą trwałość.

Umiejętności, z uwagi na udział w ich uruchomieniu procesów poznawczych bądź określonej grupy mięśni, dzieli się na umysłowe i praktyczne (manualno-ruchowe). Te pierwsze przejawiają się w procesie poznania bezpośredniego i pośredniego w czasie operacji myślowych, zapamiętywania i odtwarzania, tworzenia pojęć, formułowania sądów, wnioskowania, dowodzenia, sprawdzania itp. Charakterystyczne dla umiejętności umysłowych jest to, że każda z nich oddzielnie, a także wszystkie łącznie mają wpływ na zmiany w rzeczywistości przyrodniczo-społecznej, choć same tych zmian bezpośrednio nie powodują⁹.

Odmienne funkcje spełniają umiejętności manualno-ruchowe. Przede wszystkim ta grupa umiejętności uczestniczy bezpośrednio w działalności praktycznej, czyli w działalności edukacyjnej, produkcji, sporcie, zabawie. Umiejętności te powodują zmianę elementów rzeczywistości, a decydującą rolę w ich realizacji odgrywają ruchy i czynności.

Zgodnie z powyższym, umiejętności można podzielić na teoretyczne i praktyczne. Umiejętności teoretyczne niezbędne są przede wszystkim przy rozwiązywaniu problemów i zadań o takim charakterze. Zalicza się do nich umiejętności przetwarzania informacji, wytwarzania wiedzy, korzystania z teorii w codziennej pracy, przekazywania wiedzy itp. Z kolei umiejętności praktyczne służą przetwarzaniu i tworzeniu materii, uruchamiane są dla zmiany elementów rzeczywistości.

Na trzy rodzaje umiejętności zwraca uwagę H. Kwiatkowska. Dla niej są to umiejętności „instrumentalne (ich podstawę stanowi działanie zgodne z normą), innowacyjne (podstawę stanowią działania modyfikujące normę), metodologiczne (podstawę stanowią działania niestandardowe)”¹⁰.

Przedstawione powyżej rozumienie pojęcia i istoty umiejętności umożliwi trafniejsze określenie samego terminu umiejętności metodycznych i jego konkretyzację w odniesieniu do kadry dowódczej marynarki wojennej.

Znacznie trudniejsze do zdefiniowania od kwalifikacji zawodowych kadry dowódczej jest pojęcie umiejętności metodycznych. Określenie definicji i wyjaśnienie istoty umiejętności metodycznych oparto na analizie literatury przedmiotu

---

⁹ Z. Chlewiński, *Kształtowanie się umiejętności poznawczych. Identyfikacja pojęć*, Warszawa 1982, s. 227.

¹⁰ A. Kotusiewicz, H. Kwiatkowska, *Koncepcja reorientacji w pedagogicznym kształceniu nauczycieli*, [w:], H. Kwiatkowska, A. Kotusiewicz, *Nauczyciele nauczycieli*, Warszawa – Łódź 1992, s. 130.

badania. Ze względu na złożoność tego terminu dokonano podziału literatury na ogólną, dokumenty normatywne oraz dokumentację dydaktyczną (szkoleniową). Według literatury ogólnej definiowane określenie lokuje się w obrębie pedeutologii i dydaktyki (ponieważ kadra dowódcza niewątpliwie spełnia funkcję nauczyciela zawodu i instruktora).

W *Słowniku języka polskiego* pod redakcją M. Szymczaka¹¹ znajdujemy następujące określenia: metoda, metodycznie, metodyczny. Metoda to świadomie i konsekwentnie stosowany sposób postępowania dla osiągnięcia określonego celu, zespół celowych czynności i środków; metodycznie to według ustalonej metody, planowo, systematycznie; metodyczny to dotyczący metody wykonywania czegoś, oparty na określonej metodzie lub postępujący wg pewnej metody, reguł, systematyczny. W *Słowniku psychologicznym*¹² metoda charakteryzowana jest jako sposób działania pozwalający na osiągnięcie zamierzonego celu¹³.

Znacznie szerszym pojęciem, a wymagającym określenia, jest metodyka. Według T. Kotarbińskiego termin ten oznacza zbiór zasad, reguł i dyrektyw jakiejś działalności umożliwiających skuteczne i ekonomiczne osiągnięcie założonego celu¹⁴. Według W. Okonia metodyka nauczania to dyscyplina praktyczna zajmująca się metodami nauczania wybranych treści, najczęściej różnych przedmiotów nauki szkolnej. Metodyka „(...) sprowadza się do poszukiwania dróg (sposobów) racjonalnego nauczania poprzez możliwie dokładną analizę treści przedmiotowych oraz oparte na doświadczeniu nauczycielskim rozpoznanie metod i środków umożliwiających uczniom opanowanie tych treści”¹⁵.

Można zauważyć, że metodyka jest terminem powszechnie stosowanym. W środowisku cywilnym zetknemy się np. z metodyką pracy opiekuńczo-wychowawczej, metodyką wychowania resocjalizującego lub metodyką pracy kulturalno-oświatowej. Metodyka jest pojęciem często używanym w literaturze i dokumentach wojskowych. J. Bogusz i T. Karwat w *Poradniku dydaktycznym oficera* utożsamiają metodykę nauczania z dydaktyką szczegółową. Traktują metodykę nauczania podobnie jak W. Okoń, jako naukę o nauczaniu i uczeniu się poszczególnych przedmiotów, określającą cele, treści, środki, zasady, metody, formy i cały proces szkolenia w obrębie jednego lub kilku przedmiotów¹⁶.

¹¹ *Słownik języka polskiego*, wyd. cyt., s. 144; K. Borzęcki, *Leksykon...*, wyd. cyt., s. 125.

¹² N. Sillany, *Słownik psychologiczny*, Warszawa 1994, s. 155.

¹³ A. Szulc, *Słownik dydaktyki języków obcych*, Warszawa 1997, s. 130.

¹⁴ *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykała, Warszawa 1993, s. 367.

¹⁵ W. Okoń, *Nowy słownik...*, wyd. cyt., s. 171; K. Borzęcki, *Leksykon...*, wyd. cyt., s. 125.

¹⁶ J. Bogusz, T. Karwat, *Poradnik dydaktyczny oficera*, Warszawa 1973, s. 12.

W. Okoń twierdzi ponadto, że metodyka nauczania bada zagadnienia specyficzne dla jakiegoś szczególnego rodzaju nauczania, dla wybranego przedmiotu nauczania czy też jakiegoś typu lub szczebla szkoły. J. Bogusz precyzuje to dokładniej, wskazując, że metodyki nauczania (szkolenia) i uczenia się dostarczają szczegółowej wiedzy o specyficznych prawidłowościach nauczania i uczenia się pojedynczych przedmiotów w całym bogactwie i konkretnej treści. Każda z nich, będąc wyodrębnioną dyscypliną pedagogiczną, jest nauką o nauczaniu (szkoleniu) i uczeniu się poszczególnych przedmiotów lub grupy przedmiotów na określonym szczeblu kształcenia wojskowego. Jej głównym zadaniem jest dostarczenie wiedzy o specyficznych prawidłowościach występujących w procesie nauczania i uczenia się konkretnego przedmiotu oraz określenie treści, metod i form jego realizacji, łącznie z występującymi w procesie nauczania problemami wychowawczymi¹⁷.

Metodyka nauczania ułatwia planowanie pracy dydaktycznej w obrębie jednego przedmiotu (grupy specjalistycznych przedmiotów) oraz wybór najbardziej skutecznych metod, form i środków opanowania jego treści. Metodyka nauczania, oparta na teorii wojskowej dydaktyki ogólnej, ułatwia ustalenie i sformułowanie naukowo uzasadnionych norm postępowania kadry dowódczej w procesie kształcenia (szkolenia) i wychowania podwładnych, określając cały system wskazówek, przepisów, metod, środków i form, które zapewniając możliwość stałej modernizacji kształcenia marynarzy, systematycznie wpływają na wzrost efektywności procesów dydaktyczno-wychowawczych¹⁸. W nieco innym ujęciu określono metodykę szkolenia wojskowego w *Instrukcji o organizacji działalności dydaktycznej i naukowej w wojskowych szkołach zawodowych* – jest to „zespół zasad i sposobów nauczania przedmiotów wojskowych traktujących o działaniu żołnierzy i wojsk na polu walki. Zadaniem tej metodyki jest ustalenie celów, treści programowych, zasad, form i metod nauczania przedmiotów wojskowych¹⁹.

Reasumując, można stwierdzić, że metodyka nauczania jest nauką pedagogiczną zajmującą się analizą nauczania i uczenia się określonego przedmiotu (grupy specjalistycznych przedmiotów) lub nauczania i uczenia się w szkole danego typu czy stopnia. Funkcjonuje więc dydaktyka matematyki, historii czy dydaktyka szkoły zawodowej, jak również metodyka matematyki i historii. Metodyka nauczania obejmuje analizę celów, treści, procesu, zasad, metod, środków i form organizacyjnych nauczania danego przedmiotu lub na danym szczeblu szkoły.

¹⁷ W. Okoń, wyd. cyt., s. 62.

¹⁸ J. Bogusz, T. Karwat, wyd. cyt., s. 18 – 20.

¹⁹ *Instrukcja o organizacji działalności dydaktycznej i naukowej w wojskowych szkołach zawodowych*, GZSB WP, Warszawa 1990, s. 5.

Wyróżnienie metodyki nauczania jest ważne dla dalszych rozważań, albowiem w jej obszarze znajdują się wszystkie problemy i elementy, w obrębie których umiejscowiony jest przedmiot rozważań dotyczących umiejętności metodycznych.

W literaturze psychologiczno-pedagogicznej kierunkowe (podstawowe) umiejętności nauczyciela ujmowane są często w postaci czynności²⁰. Wychodząc z teorii czynności, T. Tomaszewski²¹ i N. W. Kuźmina zaproponowali wyodrębnienie określonych grup czynności nauczyciela i ujęcie ich w kategoriach umiejętności:

- czynności poznawcze (umiejętności zdobywania nowej wiedzy, z jej systematyzacją, analizą sytuacji pedagogicznych oraz zalet i wad działalności własnej, a także studentów);
- czynności projektujące (umiejętności planowania działalności własnej i studentów);
- czynności konstrukcyjne (umiejętności doboru i strukturalizacji informacji);
- czynności organizatorskie (umiejętności organizowania działalności własnej i studentów na zasadzie bezpośredniego współdziałania);
- czynności komunikatywne (umiejętności określania, celowych z pedagogicznego punktu widzenia, wzajemnych związków ze studentami)²².

Z. Woroniecki w swoich rozważaniach nad umiejętnościami dydaktycznymi przyjął za podstawę modelowanie wewnętrznej struktury (funkcjonalnej i dynamicznej) działalności pedagogicznej i jej spoistości. Wyszczególnił kilka typowych i uogólnionych czynności dydaktycznych oraz odpowiedni do nich zasób umiejętności dydaktyczno-metodycznych, które można w dużej mierze zastosować do kadry dowódczej:

- 1) diagnoza i analiza sytuacji dydaktycznej, której rezultatem jest wybór celu i określenie zadania;
- 2) projektowanie treści, metod, środków i form organizacyjnych;

---

²⁰ Por. A. Janowski, *Uczeń w teatrze życia szkolnego*, Warszawa 1989; K. Kruszewski, *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, Warszawa 1993; H. Kwiatkowska, A. Kotusiewicz, *Nauczyciele nauczycieli...*, wyd. cyt.

²¹ W latach 60. Tadeusz Tomaszewski sformułował ogólną teorię czynności. Traktuje on czynności jako podstawowe procesy regulacji stosunków człowieka ze światem fizycznym i społecznym. Koncepcja ta rozwinięta w późniejszych pracach ma duże znaczenie dla teorii i praktyki pedagogicznej, albowiem zwraca uwagę na celowość czynności nauczycieli i uczniów, na zależność struktury tych czynności od warunków oraz na rolę świadomości człowieka w racjonalnym sterowaniu czynnościami i weryfikacji wykonywanych zadań.

²² K. Żegnałek, *Metodologiczne podstawy pomiaru efektywności kształcenia w uczelni wojskowej*, Warszawa 1986, s. 191 – 192.

- 3) realizacja, tj. organizowanie działalności uczniów, zwłaszcza poznawczej, oraz kontrola i ocena; w tej fazie wymienia następujące czynności i operacje:
- diagnostyczne (uzyskiwanie informacji zwrotnej od uczniów o ich gotowości do opanowania materiału nauczania oraz o wyniku swoich oddziaływań i samodzielnych działań uczniów),
  - motywujące, stymulujące (uświadomienie celów lekcji, stawianie problemów, pytań, odwoływanie się do zainteresowań i osiągnięć),
  - informujące (przekazywanie informacji uczniom o faktach, problemach, sposobach ich rozwiązywania),
  - komunikujące, tzn. tworzenie sprzyjających warunków komunikowania i uczenia się (wykorzystanie środków dydaktycznych, współdziałanie, dyscyplina),
  - kierujące zbiorami, grupami i indywidualnymi działaniami uczniów,
  - kontrolno-oceniające (przekazywanie uczniom oceny wyników ich działań, reagowanie na ich powodzenia i niepowodzenia),
  - regulacyjno-korektywne (regulowanie i korekta działań uczniów i własnych, tempa lekcji);
- 4) kontrola i ocena działalności dydaktycznej²³.

Opracowany w Stanach Zjednoczonych w latach siedemdziesiątych system FLOAT (Formal Lecture Observation Technique) przedstawiał dydaktyczne czynności nauczyciela. W zestawie tym wyróżniono między innymi następujące umiejętności: znajomość przedmiotu; organizacja materiału; jasność wypowiedzi; wyrażanie entuzjazmu; prezentacja (zachowania słowne i niesłowne); integracja ze studentami; przestrzeganie zasad; zmienność stosowanych technik i metod; stosowanie technik zachęcania; metody odpytywania; wykorzystanie środków dydaktycznych²⁴.

W wielu publikacjach kierunkowe umiejętności dydaktyczno-wychowawcze nauczycieli utożsamiane są z ich umiejętnościami psychopedagogicznymi i interpersonalnymi. Wśród nich wymienia się:

- umiejętności poznawania i kształtowania wzajemnego zrozumienia między nauczycielem i uczniem oraz grupą, w której funkcjonuje;

²³ Z. Woroniecki, *Wspólny i zróżnicowany zakres kwalifikacji nauczycielskich*, [w:], *Nowe koncepcje psychologiczno-pedagogicznego kształcenia nauczycieli w szkołach wyższych*, red. M. Ochmański, Lublin 1993, s. 78 – 79.

²⁴ K. Żegnałek, *Metodologia pomiaru efektywności funkcjonowania systemu wyższego szkolnictwa wojskowego*, Warszawa 1985, s. 193.

- umiejętności tworzenia klimatu wzajemnego zaufania, bezpieczeństwa i szacunku;
- umiejętności wywierania wpływu i pomagania;
- umiejętności rozwiązywania problemów i konfliktów;
- umiejętności kształtowania obrazu rzeczywistości poprzez zmierzanie do zgodności postaw i opinii;
- umiejętności ustalania norm grupowych;
- umiejętności rozdzielania wzmocnień pozytywnych i negatywnych wśród członków grupy;
- umiejętności rozwijania współpracy i współdziałania grupowego oraz pewnych wzorców interakcji²⁵.

Z umiejętnościami dydaktycznymi ściśle powiązane są umiejętności metodyczne, których istota sprowadza się do poprawnego realizowania działalności dydaktycznej, głównie metodycznej. Najczęściej tym pojęciem obejmuje się umiejętności formułowania celów kształcenia, doboru określonych treści (np. instruktażu, zajęć, tematu, zagadnienia), umiejętności doboru metody lub metod z grupy metod stosowanych, umiejętności przestrzegania zasad dydaktycznych, umiejętności wykorzystania technicznych środków dydaktycznych, umiejętności związane z kontrolą oraz oceną działalności własnej i uczniów. Można zatem stwierdzić, że umiejętności te dotyczą czynności wiążących się z przygotowaniem, organizacją i realizacją zajęć dydaktycznych (szkoleniowych)²⁶.

Na podstawie przestudiowanej literatury przedmiotu badań oraz analizy dostępnych w niej różnych poglądów i definicji przyjęto następujące rozumienie umiejętności metodycznych.

Umiejętności metodyczne to gotowość do poprawnego pod każdym względem działania kadry dowódczej w czasie planowania, organizowania i prowadzenia szkolenia (nauczania – uczenia się). W ich skład wchodzi: wiedza teoretyczna (metodyczna) oraz czynności realizacyjne (umiejętności praktyczne) będące w ścisłym powiązaniu z wiedzą. Dzieli się je zatem na umiejętności teoretyczne i praktyczne²⁷.

---

²⁵ J. Janowska, *Trening interpersonalny jako metoda rozwijająca umiejętności psychopedagogiczne nauczycieli*, [w:], H. Kwiatkowska, A. Kotusiewicz wyd. cyt., s. 278 – 281; K. Bukowski, L. Kanarski, E. Pomykała, *Komunikowanie społeczne w wojsku (umiejętności interpersonalne)*, AON, Warszawa 1996, s. 118.

²⁶ R. Stępień, J. Bednarek, *Stan i kierunki badań umiejętności dowódczych i wychowawczych studentów AON (sprawozdanie z badań)*, Warszawa 1994, s. 36; K. Dymek-Balcerek, *Kompetencje pedagogiczne nauczyciela*, [w:], *Drogi i bezdroża kształcenia nauczycieli w Polsce*, Radom 1995, s. 95.

²⁷ M. Sikorski, *Kształtowanie umiejętności metodycznych kadry dowódczej Marynarki Wojennej RP* (rozprawa doktorska), AON, Warszawa 2001, s. 46.

Uwzględniając te rozważania, analizą objęto intelektualno-sprawnościowe komponenty przygotowania metodycznego kadry dowódczej MW w postaci:

- teoretycznej wiedzy metodycznej;
- czynności realizacyjnych (praktycznych umiejętności metodycznych).

Teoretyczna wiedza metodyczna dotyczy konkretnej rzeczywistości szkoleniowej oraz dostarcza informacji, jak na nią oddziaływać. Ma ona zarówno charakter deskryptywno-eksplanacyjny (tzn. opisowo-wyjaśniający, dotyczący informacji o podstawowych obszarach refleksji dydaktycznej), informacyjno-orientacyjny (dotyczący postrzegania rzeczywistości szkoleniowej), jak również operacyjno-metodyczny (dotyczący przekształcania owej rzeczywistości). W związku z tym za pomocną w wartościowaniu i ocenie konkretnych zjawisk oraz sytuacji szkoleniowych należy uznać wiedzę o celach, treściach i mechanizmach kształcenia oraz znajomość metodyki szkolenia, wraz z formami, metodami i zasadami działania dydaktycznego. Na tej podstawie sformułowano zakresy teoretycznej wiedzy metodycznej, jaką powinna posiadać kadra dowódcza marynarki wojennej: ogólną wiedzę dydaktyczną w zakresie form, metod, zasad nauczania, aktywizowania i oceniania szkolonych oraz wykorzystania technicznych środków dydaktycznych; wiedzę dotyczącą przygotowania i prowadzenia zajęć (instruktaży, ćwiczeń, treningów) potrzebną na zajmowanym stanowisku; wiedzę dotyczącą metodyki szkolenia bojowego w marynarce wojennej; podstawową wiedzę z zakresu pedagogiki, psychologii i socjologii; wiedzę dotyczącą samooceny i interpretacji własnych dokonań w zakresie pracy metodyczno-szkoleniowej.

Czynności realizacyjne, czyli praktyczne umiejętności metodyczne, należy identyfikować ze złożonym ciągiem czynności szkoleniowych ukierunkowanych na kształtowanie i doskonalenie podwładnych, podnoszenie ich wiedzy i umiejętności oraz twórcze oddziaływanie na rzeczywistość szkoleniową. Czynności te odnoszą się nie tylko do szeroko pojętych umiejętności metodycznych, ale również prakseologicznych sprawności pożądaných w pracy u kadry dowódczej marynarki wojennej, animatorów, organizatorów i realizatorów działalności szkoleniowej na okrętach. W związku z powyższym, uwzględniając specyficzny²⁸ charakter szkolenia na okrętach, określono praktyczne umiejętności metodyczne, jakie powinna

---

²⁸ Specyfika szkolenia okrętowego polega m.in. na tym, że zajęcia odbywają się w małych pomieszczeniach, np. w kabinie nawigacyjnej, siłowni okrętowej czy w mesie. Szkolenie specjalistyczne w działach okrętowych realizowane jest bezpośrednio przy urządzeniach okrętowych. Treningi i ćwiczenia na stanowiskach bojowych (SB) prowadzone są z wykorzystaniem sprzętu uzbrojenia, zarówno w porcie, jak i w czasie przebywania okrętu na morzu.

mieć kadra dowódcza: umiejętności planowania i organizowania szkolenia w warunkach okrętowych; formułowania i operacjonalizacji celów szkolenia; doboru treści zajęć do warunków i poziomu szkolonych; doboru i przestrzegania zasad dydaktycznych z uwzględnieniem specyfiki szkolenia na okrętach; prowadzenia szkolenia (przekazywania wiedzy i umiejętności) w działach okrętowych i na SB; kierowania indywidualnymi i grupowymi zachowaniami szkolonych; sporządzania i wykorzystania konspektów; przygotowania i wykorzystania technicznych środków dydaktycznych; aktywizowania i motywowania szkolonych; samokształcenia i samodzielnego przygotowania się do zajęć.

Zarysowane komponenty wiedzy teoretycznej i praktycznych umiejętności metodycznych, dostosowane do rzeczywistych potrzeb szkoleniowych na okrętach i w jednostkach MW, mogą w sposób istotny wzbogacić metodyczne przygotowanie kadry dowódczej, niezbędne do skutecznego prowadzenia szkolenia bojowego, specjalistycznego i morskiego z podwładnymi.

Reasumując powyższe rozważania, można stwierdzić, że obecnie w pełni uzasadnione jest umacnianie i rozwijanie w szkolnictwie wojskowym odpowiednio wyspecjalizowanych nauk humanistycznych. A oto najważniejsze zadania:

1. Należy dążyć do integracji i korelacji organizacyjno-programowej kształcenia metodycznego w Akademii Marynarki Wojennej, z doskonaleniem metodycznym realizowanym w jednostkach MW. W tym celu konieczne jest opracowanie jednolitej taksonomii celów kształcenia metodycznego. Przy jej konstrukcji trzeba uwzględniać przeobrażenia zachodzące w obszarze teleologii pedagogicznej, gdzie obecnie w miejsce prymatu przekazu wiadomości, jako determinującego celu edukacji, lansuje się prymat kwestii aksjologicznych ukierunkowanych na rozwój osobowości. Zostało to zobrazowane w postaci nowej formuły teleologicznej, uwzględniającej w następującej kolejności priorytety docelowych przedsięwzięć dydaktyczno-wychowawczych: wartości – postawy – umiejętności – wiedza. Przedstawiona hierarchia rzeczowa obliuguje do innego spojrzenia na dotychczasową strukturę celów kształcenia metodycznego i sposób ich stanowienia.
2. W obszarze planistyczno-programowym należy opowiadać się za nowoczesnymi koncepcjami doboru treści kształcenia, odchodzącymi od tradycyjnych idei encyklopedyzmu, utylitaryzmu²⁹ i formalizmu dydaktycznego, a przydatnymi z punktu widzenia współczesnych wyzwań edukacyjnych. Trzeba do nich zali-

---

²⁹ Por. B. Szulc, *Możliwości przemian rozwojowych w wyższym szkolnictwie wojskowym. Antynomie – paradygmaty – kierunki przemian*, Warszawa 1995, s. 77.

czyć m.in.: koncepcję przedmiotową, koncepcję szerokich pól treściowych, koncepcję „węzłów treściowych”³⁰, a także teorię materializmu funkcjonalnego. Teoria W. Okonia preferuje funkcjonalność kształcenia pedagogicznego, rozwój zdolności i kształtowanie twórczej postawy wobec życia i rzeczywistości oraz twórczy udział w jej przekształcaniu³¹.

3. Należy transponować na grunt teorii i praktyki kształcenia humanistycznego te koncepcje psychopedagogiczne i dydaktyczne, które mogą konstruktywnie do wartościować programy nauczania (szkolenia). Przykładowo zaliczyć do nich możemy transgresyjną i asertywną teorię osobowości, teorię czynnościowo-zawodową wraz z funkcjonalizmem pedagogicznym, teorię sprawnego działania, teorię komunikowania społecznego, obszar dydaktyki innowacyjnej bazującej na heurzezie myślenia i działania ludzkiego.
4. Istnieje konieczność eksponowania podmiotowości przejawiającej się w kształceniu aktywizującym opartym na pedagogicznym dialogu uczestników procesu nauczania, wyzwalamą ich samodzielność i inicjatywę w dostrzeganiu, formułowaniu i rozwiązywaniu problemów poznawczych z zakresu teorii i praktyki dydaktycznej.
5. W całym procesie kształcenia humanistycznego trzeba wprowadzać indywidualizację nauczania postulującą przejście od zasady „każdemu to samo” do zasady „każdemu to, co dla niego najistotniejsze” oraz nawiązującą do idei autoedukacji pomocnej w ciągłym samodoskonaleniu pedagogicznym.
6. Należy odchodzić od tradycyjnego przekazu wiedzy, tj. reproduktywnej, zawierającej w sobie informacje typu „wiem, że” o charakterze encyklopedycznym, pomniejszającej znacznie rozwój kompetencji interpretacyjnych i realizacyjnych w procesie kształcenia na rzecz wiedzy produktywnej, tzn. użytecznej z punktu widzenia praktyki. Ten rodzaj wiedzy eksponuje umiejętności zastosowania posiadanych wiadomości w działaniu, a więc jest transpozycją stwierdzenia „wiem jak”.
7. W zakresie organizacyjno-metodycznym trzeba zwiększać wykorzystanie form i metod praktycznego kształcenia pedagogicznego, ze szczególnym uwzględnieniem metod aktywizujących, gier dydaktycznych, treningów interpersonalnych, oraz zastosowanie najnowszej technologii kształcenia zwiększającej skuteczność i efektywność współczesnego pedagoga.

---

³⁰ J. Jura, *Funkcjonalność zawodowa absolwentów WSO jako wyznacznik treści kształcenia dowódców szczebla taktycznego*, Warszawa, 1985, s. 138.

³¹ W. Okoń, *Podstawy wykształcenia ogólnego*, Warszawa 1967, s. 12.

8. Należy racjonalnie i systematycznie modernizować założenia programowe i metodyczne oraz rozwiązania organizacyjne doskonalenia dydaktycznego kadry dowódczej, w celu zapewnienia ścisłych związków nauczania teoretycznego i praktycznego w AMW z praktyką działalności zawodowej, tak aby w jak najmniejszym stopniu odbiegały od rzeczywistości szkoleniowej w jednostkach MW.

Uwzględniając dynamiczny charakter działalności dydaktycznej dowódców, można stwierdzić ponadto, że tylko permanentna analiza rzeczywistości szkoleniowej i życia wojskowego ma szansę stać się podstawą rzetelnego projektowania procesu ich metodycznego przygotowania. Wszystko to ukierunkowuje proces kształcenia humanistycznego współczesnej kadry dowódczej między innymi na zwiększenie dydaktycznego potencjału jej kwalifikacji, które decydują o jakości i skuteczności szkolenia bojowego i specjalistycznego realizowanego w jednostkach wojskowych.

ABSTRACT

In pedagogy literature, training methodology related skills are interpreted in a variety of ways. Most often they are described in general pedagogy or didactic terms. They are less frequently considered from the point of view of methodology or methodology based skills of teachers.

Each commanding officer is not only an organizer and executioner of the activities affecting subordinates but also a teacher and instructor. Owing to his/her function he/she not only trains but also shapes views and attitudes. Taking into consideration the conditions of training in the navy as well as discipline and combat readiness requirements it may appear that it is justifiable to conduct investigations in specialized areas of knowledge directed at building training methodology related skills in commanding officers. These should include all the issues concerned with pedagogy, psychology, sociology, theory of social communication, and innovative didactic which are connected with helping commanding officers function in constantly changing training realities.

Recenzent prof. zw. Andrzej Makowski